

MEVLİD-İ ŞERİF
HATTATLAR ŞEYHİ ŞEYH HAMDULLAH HATTIYLA
SÜLEYMAN ÇELEBİ

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0250
Klasik: 018

MEVLİD-İ ŞERİF
HATTATLAR ŞEYHİ ŞEYH HAMDULLAH HATTIYLA
(METİN – DİL İÇİ ÇEVİRİ – SÖZLÜK – TIPKIBASIM)
SÜLEYMAN ÇELEBİ

Hazırlayan
Prof. Dr. M. Fatih Köksal

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Proje Editörü ve Son Okuma
Ömer Uzunagaç

Kitap Editörü
Prof. Dr. Orhan Kemâl Tavukçuoğlu

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

VakıfBank Kùltür Yayınları
İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdeniz Caddesi
No: 7/A1 – Kat 13
Ümraniye 34768 İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

Üretim ve Satış Sorumlusu
Mesut Sönmez

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2024

ISBN 978-625-6385-68-9

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
İmak Ofset Basım Yayın A.Ş.
Akçaburgaz Mh. 137. Sk. No:12
34522 Esenyurt / İstanbul / Türkiye
Tel: +90 444 62 18
Sertifika No: 71320

1. Baskı: Mart 2024

MEVLİD-İ ŞERÎF

HATTATLAR ŞEYHİ
ŞEYH HAMDULLAH HATTIYLA

(METİN – DİL İÇİ ÇEVİRİ – SÖZLÜK – TIPKIBASIM)

SÜLEYMAN ÇELEBİ

HAZIRLAYAN
M. FATİH KÖKSAL

SÜLEYMAN ÇELEBİ

Halk arasında “Mevlid” veya “Mevlûd” olarak bilinen *Vesiletü'n-necât* adlı meşhur eserin müellifidir. Eserdeki kimi ifadelerinden *Mevlid*'ini kaleme aldığı 1409 yılında ileri yaşlarda olan Süleyman Çelebi'nin XV. yüzyıl ortalarında doğduğu söylenebilir. Bursalıdır. *Mevlid*'ini de Bursa'da yazan şairin –kendisinden bahseden kaynaklarda bir başka şehirden bahsedilmemesine nazaran– ömrünü bu şehirde geçirdiği anlaşılmaktadır. Süleyman Çelebi, bilgin ve din büyüğü kimselerin yetiştiği köklü bir aileye mensuptur. Evliya Çelebi, ondan “Sarmısakçızâde Süleymân Efendi” diyerek bahsederse de ona ait böyle bir lakap veya aile adı diğer kaynaklarca desteklenmez. Emir Sultan bağlılarından. Ölümüne dair son dönem kaynaklarında geçen “râhat-ı ervâh” terkinin ebced hesabına göre Hicrî 825 (1421-22) yılında vefat ettiği bilgisi genel kabul görmüşse de bu kesin değildir. Ancak o yıllar civarında vefat etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bursa'da, Çekirge semtinde, Eski Kaplıca yakınlarındaki Yoğurtlu Baba Zaviyesi önünde bulunan sırt üzerindeki türbesinde metfundur. Kimi kaynaklarda Süleyman Çelebi'nin Mevlevî veya Halvetî olduğuna dair görüşler varsa da eserinde de müstakil şiirlerinde de buna dair herhangi bir işaret bulunmaz. Öteden beri hakkında birçok çalışma ve yayın yapılan, pek çok bakımdan büyük bir değer ve önemi haiz bir manzume olan *Vesiletü'n-necât*, Türk edebiyatının baş eserlerinden biridir. *Vesiletü'n-necât*'tan başka müstakil bir eseri bilinmeyen Süleyman Çelebi'nin son zamanlarda yapılan çalışmalarla bazı münferit şiirlerinin de bulunduğu ortaya çıkarılmıştır.

M. FATİH KÖKSAL

1961 yılında Kayseri'nin Talas ilçesinde doğdu. 1988'de Erciyes Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Osmaniye ve Kayseri'de sekiz yıl öğretmenlik yaptıktan sonra 1996 yılında Cumhuriyet Üniversitesine araştırma görevlisi olarak girdi. Aynı yıl içinde Erciyes Üniversitesinde yüksek lisansını bitirdi. Doktora öğrenimini Hacettepe Üniversitesinde *Edirneli Nazmî Mecma'ü'n-nezâ'ir (İnceleme-Tenkitli Metin)* adlı çalışmasıyla tamamlayarak 2001 yılında doktor unvanını aldı. 2002'de –sonradan Ahi Evran Üniversitesine bağlanan– Gazi Üniversitesi Kırşehir Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne yardımcı doçent olarak atandı. 2004 yılında doçent, 2010 yılında profesör oldu. 2019 Ağustos ayında emekli olarak İstanbul Kültür Üniversitesinde çalışmaya başladı. Hâlen aynı bölümde öğretim üyesi ve bölüm başkanı olarak görev yapmaktadır. Köksal'ın 28 telif kitabı, çeşitli dergi ve kitaplarda 200'e yakın makale ve tebliği, muhtelif ansiklopedilerde 500'den fazla maddesi yayımlanmıştır. Köksal'ın yayımlanan kitaplarından bazıları şunlardır: *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları* (2005); *Sana Benzer Güzel Olmaz -Divan Şiirinde Nazire* (2006, 2018); *Ahi Evran ve Ahilik* (2006, 2008, 2011); *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori* (2012, 2017); *Son Dönem Divan Şairlerinden Kütahyalı Vasfî Dîvânı* (2016); *Uzun Firdevsî Manzum Vilâyet-nâme* (2018); *Bir Anadolu Efsanesi: Ahi Evran, Eşyaya Teslim Olmayan Ahlak: Ahilik* (2021); *Savaşta Yavuz Şiirde Selim – Yavuz Sultan Selim ve Şiirleri* (2022); *Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n-necât* (2022).

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	7
Önsöz	9
Mevlit ile Mîraç: Doğumun Anlamı ve Ahlakla İnsanın Gayesini Bulması	13
Birinci Bölüm: Süleyman Çelebi ve <i>Mevlid</i>	19
Süleyman Çelebi'nin Hayatı	21
<i>Mevlid</i> veya <i>Vesîletü'n-Necât</i>	23
İkinci Bölüm: Hattatlar Şeyhi Hamdullah Efendi ve Sanatı	31
Şeyh Hamdullah'ın Hayatı	33
Sanatı ve Eserleri	36
Üçüncü Bölüm: Şeyh Hamdullah Hattı <i>Mevlid</i>	41
Eserin Tanıtımı	43
Metni Kurarken İzlenen Yöntem	48
Transkripsiyonlu Metin ve Dil İçi Çeviri	51
İşlevsel Sözlük	127
Kaynakça	155

KISALTMALAR

- a.s.:** aleyhisselâm
Ar.: Arapça
bk.: bakınız
C.: Cilt
ed.: editör / editörler
Far.: Farsça
H: Hicrî
H.: Hazret-i
İÜ: İstanbul Üniversitesi
İÜEF: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
M: Miladi
m.a.: metindeki anlam
mec.: mecazi
m.: mesela
No.: Numara
öl.: ölüm tarihi
s.: sayfa
S.: Sayı
T.: Türkçe
TDV: Türkiye Diyanet Vakfı
tevr.: tevirli
vb.: ve benzeri
vd.: ve diğerleri
Yay.: Yayını / Yayınları
yy.: yüzyıl
yz.: yazma

ÖNSÖZ

Türklerde Hz. Muhammed sevgisinin yeri bambaşkadır. Onu büyük bir vecd ve içtenlikle seven Türk milleti, bu coşkun sevgisini İslâm'la müşerref olduktan sonra edebiyatına da olduğu gibi yansıtmıştır. Tarih boyunca Türk şairleri, doğrudan onu konu alan çok zengin bir edebiyat oluşturmuşlardır. Öyle ki, sadece bu edebiyat çevresinde oluşan edebî türler bile pek çok milletin bütün bir edebiyatına galebe çalacak kadar feyizlidir. Elbette yalnızca nazımda değil, nesir sahasında da büyük ve önemli eserler vücuda getirilmiştir. Fakat bizim ediplerimiz Kâinatın Efendisi'ne yönelik duygu ve düşüncelerinin en coşkun, en samimi, en berrak ifadesini nazım dilinde yakalamışlardır.

Siyer, naat, mevlid, hilye, mi'râciye, mu'cizât, regâibiye, hicretnâme, kırk hadis ve yüz hadis gibi sadece Peygamber Efendimiz etrafında halelenen edebî türler, tarihî Türk edebiyatının çok güçlü bir kolunu oluşturur. Hz. Muhammed (a.s.) konulu türlerin diğer çoğu türden farklı bir tarafı da muhataplarının bütün bir toplum olmasıdır. Adını veya mahlasını hiç duymadığımız sıradan kalem erbabının yanında edebiyatımızın en ünlü şairleri de bu yolda eserler verebiliyor; toplumun hemen her tabakasından insan bu eserleri zevkle okuyor, dinliyor ve anlıyordu. Bugün ortalama bir "aydın"ın lûgat paralamadan kolay kolay anlayamayacağı bu eserlerin kopyaları çoğaltılmış; yüzyıllarca evlerde, kahvelerde, kütüphanelerde, camilerde, tekkelerde okunmuş, okutulmuştur.

İşte Hz. Muhammed aşkının en coşkun ve en tesirli ifade edildiği edebî tür mevlid; mevlid türünün de Türk edebiyatında yol başçısı ve bu vadinin mutlak hâkimi Süleyman Çelebi'dir (öl. 1421-22). Onun halk arasında daha çok "Mevlid" diye anılan, ama şairinin kaleminden çıkan adıyla *Vesiletü'n-necât* adlı eseri, sadece mevlidlerin değil, mensur olsun manzum olsun, bütün bir dinî edebiyatımızın şahikasıdır.

Süleyman Çelebi *Mevlid*'iyle nasıl Türk edebiyatının kurucu ve ölümsüz eserlerinden birini ortaya koyan bir şair olarak edebiyat tarihimize geçmişse, Amasyalı Şeyh Hamdullah Efendi (öl. 1520) de Türk hat sanatının en güzel ve özgün eserlerini ortaya koyan ekol sahibi bir hattat olması hasebiyle sanat tarihimizdeki müstesna yerini almıştır. İşte elinizdeki Şeyh Hamdullah hattıyla yazılan *Mevlid* nüshası da bu iki zirvenin kesiştiği müstesna bir eserdir.

Şeyhül-hattâtîn Şeyh Hamdullah tarafından harekeli nesihle, çift sütun üzerine her sayfada 11 satır olmak üzere yazılan eser 29 yaprak tutarındadır. Bütün sayfaları altın suyu cetvelli yazmada siyah mürekkep kullanılırken başlıklar ve vasita beyitleri altın suyu ile yazılmıştır. Döneminin özelliklerini yansıtan kahverengi meşin cildi, miklepli, altın yaldızlı, gömme şemseli, köşebentli ve salbektir. Ferağ kaydında istinsah tarihi bulunmamakla birlikte *Ketebehü afkaru 'ibâdi'llâhi'r-ra'ûfi Hamdullâhi el-ma'rûf, bi-bni's-Şeyhi hâmiden li'llâhi te'âlâ ve muşalliyyen 'alâ nebiyyihî* ibaresi, eseri istinsah edenin, imzalarında “İbnü's-şeyh” künyesini kullanan Şeyh Hamdullah olduğunu açıkça göstermektedir.

Elinizdeki nüsha, yani Şeyhül-hattâtîn Amasyalı Şeyh Hamdullah tarafından yazılan *Mevlid* nüshası, tespit edebildiğimize göre *Mevlid*'in en eski nüshası olan Michigan Üniversitesi nüshasından sonra eskilik bakımından ikincidir. Böyle olmasına rağmen Şeyh Hamdullah hattı nüsha, Süleyman Çelebi'nin kaleminden çıkan eserin kısaltılmış ve oldukça değiştirilmiş bir versiyonudur. *Vesiletü'n-necât* 812 beyitten müteşekkil iken bu nüsha 399 beytiyle onun yarısı kadardır. En eski olmasının yanına en sahih yani Süleyman Çelebi'nin kaleminden çıkan metne en yakın nüsha olduğunu düşündüğümüz Michigan nüshasıyla müşterek beyit sayısı toplam beyit sayısının üçte biri kadardır. Bu durum, *Süleyman Çelebi Mevlid*'nin yazılmasının üstünden bir asır bile geçmemişken versiyonlaşmaya başladığını gösteren kayda değer bir olguyu da bize göstermektedir.

Bu çalışma, inceleme, metin/dil içi çeviri ve işlevsel sözlük olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.

İnceleme bölümünde sırasıyla Süleyman Çelebi'nin hayatı ve eseri, Şeyh Hamdullah ve sanatı hakkında bilgi verilmiş, bilahare çalışmamızın ana teması olan Şeyh Hamdullah hattı *Mevlid* nüshası tanıtılmıştır. Bu bölümde yukarıda ifade edilen farklılaşmaya dair tespit ve değerlendirmelerde de bulunulmuştur.

Harf çevirimi ile dil içi çevirisi (bugünkü dile aktarımı) birlikte verilerek metnin daha işlevsel olması amaçlanmıştır. Bu kitabı değerli kılan ve neşre hazırlanmasına sebep olan temel hususun müstensihinin şöhreti olması hasebiye nüshanın renkli bir tıpkıbasımı da çalışmaya dâhil edilmiştir. Metin bölümünden sonra eserde geçen kelimelerin anlamlarını ihtiva eden bir “işlevsel” sözlük eklenmiştir.

Çalışmalarının önemli bölümünü Türk edebiyatında mevlid türü, *Vesiletü'n-necât* ve edebiyatımızda yazılan diğer mevlidler üzerine yoğunlaştıran bir akademisyen olarak Türk hat sanatının en büyük sanatkârının kaleminden çıkan bu nüshanın neşrine vesile olmaktan bahtiyar olduğumu ifade etmek isterim. Bu vesileyle, yazma nüshanın tıpkıbasımı için izin veren Cumhurbaşkanlığı Milli Saraylar Dairesi Başkanlığına; metinde geçen Arapça beyitlerin çevirisinde yardımcı olan kıymetli meslektaşım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Türkmen'e, çalışmamızın edi-

törlüğünü yapma zahmetinde bulunan aziz meslektaşım Prof. Dr. Orhan Kemâl Tavukçuoğlu'na ve kitabın basımında gösterdikleri özen dolayısıyla VakıfBank Kültür Yayınları ilgililerine teşekkürü bir borç bilirim.

Prof. Dr. M. Fatih Köksal
Mart 2024, İstanbul

MEVLİT İLE MİRAC: DOĞUMUN ANLAMI VE AHLAKLA İNSANIN GAYESİNİ BULMASI

Hız. Peygamber'e "Niçin pazartesi günü oruç tutarsınız?" diye sorulduğunda "Ben o gün doğmuşum." diye cevap vermişti. Doğum yani veladet, Tanrı'nın insan üzerindeki inayetinin vasıtalar üzerinden tecelli ettiği doğal bir hadisedir. Nedenellik zincirindeki son halkaya "ebeveyn" denilen bu sürecin -ki kadim düşüncelerin bir kısmında bütün nedenler silsilesi anne-baba/göksel babalar ve yersel analar diye isimlendirilerek insanın doğumu kozmik bir hadise halinde yorumlanır- vasıtasıyla dünyaya geldiği bu doğum, Tanrı tarafından var edilmek ve yaratılmak demektir. Öyleyse "doğum günü" aynı zamanda varlık mertebelerinden birisinde yaratılmak, vahdet-i vücudun terimleriyle ifade edecek olursak, ilahi bilgideki varlık halinden dış mertebede var olmak üzere "nüzul/tenezzül" anlamına gelerek metafiziksel bir eylemin ifadesine dönüşür. Dişiliğın "ilahi nitelik" kabul edildiği bu terminolojik yapıda bilhassa annenin temaşa ettiği hadise Tanrı'nın birçok isminin iştirak ettiği kozmolojik bir şenliktir: Uzun bir kozmik yolculuk sürecinde dünyaya ulaşan insan en son annesinden ayrılarak dünyaya misafir olarak gelir. Hız. Peygamber bu nedenle doğumuna teşekkür etmeyi bir görev kabul etmiş, o günü oruç ibadetiyle imar ederek Tanrı'ya daha çok anmanın vesilesi olan bir ibadeti yerine getirmekle bu büyük hadiseye mukabele etmiş oldu.

Müslümanlar, Hız. Peygamber'in doğum gününe şükretmek üzere yerine getirdiği orucu taklit ederek pazartesi günü oruçlu olmayı adet haline getirmiştir. Hiç kuşkusuz Hız. Peygamber'in doğumu ile kendi doğum günleri, Peygamber'in yaratılışı ile kendi yaratılışları, daha önemlisi Peygamber'in hakikati ile kendi hakikatleri arasında güçlü irtibat kurabilecek varlık telakkisi henüz kavramsallaşmış değildi. Bu nedenle Müslümanlar için doğum gününde oruç tutmak, Hız. Peygamber'in eylemini taklit ve ona ittiba ile sınırlı bir dindarlıktı. Birkaç asır sonra Hız. Peygamber'in hakikati üzerindeki düşünceler konuşulmaya başlanmış, bir iman ilkesi olan Peygamber, dini düşüncenin taşıyıcı konusu haline gelmiş; Peygamber ile varlık, onun yaratılışı ile alemin var oluşu arasındaki irtibat metafizikçilerin esas gündemine dönüşmüştü. Böyle bir irtibat tesis edildiğinde Peygamber için yapılan bir iş aynı zamanda her bir insan ve insanlık için yapılmış, ona gösterilen tazim, varlığa ve yaratılışa gösterilmiş bir tazim olarak görülebilmştir. Bu yaklaşımın temeli, Hız. Peygamber'i tümel

bir hakikat, onun dışındaki her şeyi ise tikel varlık sayarak bu irtibatı tümel-tikel ilişkisine dönüştürebilmektir.

Böyle bir varlık telakkisinin Müslüman toplumda tam olarak ne zaman yerleştiğini tespit etmek, çeşitli ayet-i kerime ve hadis-i şerifleri bu istikamette yorumlamanın ilk ne zaman başladığını belirlemek, hâlihazırda tartışılan bir konudur. Birçok insan Hz. Peygamber ekseninde ortaya atılan ve insanlığı ve alemi kapsayan böyle bir teorinin İslâm'a sızmış yabancı ve tehlikeli bir fikir olduğunu düşünmüş, soğukkanlılık ve iddiasızlık üzerine kurulu genel İslâm dindarlığıyla bağdaşmayan abartılı ve hayali bir yaklaşım sayılarak bertaraf edilmesi gerektiğini iddia etmiştir. Hiç kuşkusuz Müslüman toplumun başından beri ciddi şekilde ayrıştığı meselelerin başında Peygamber telakkisi gelmiştir.

Bu meyanda ortaya atılan görüşleri iki temel gurup dahilinde derlemek mümkündür: Birinci yaklaşımda Hz. Peygamber ile öteki insanlar arasındaki ayırım, nübüvvet görevinde ortaya çıkan birtakım ahlaki erdemler ve niteliklerle sınırlı görüşülmüştür. Nitekim bu yaklaşım içinde nübüvvet, Peygamber'e herhangi bir özel imtiyaz veya kazanım getirmeyen sınırlayıcı bir "görev" olarak telakki edilmiştir. İkinci yaklaşımda ise Peygamber ile öteki insanlar ve hatta alem (bütün varlık türleriyle birlikte) arasındaki ilişki metafiziksel anlamıyla tümel ve tikel (*küllî ve cüzi*) ilişkisi kabul edilerek Peygamber, alemin varlık nedeni, gayesi ve nizam ilkesi olarak telakki edilir. Birinci yaklaşımda Peygamber, sadece insanlara vahyi bildiren bir muallim "elçi" olmakla sınırlanırken ikinci yaklaşımda Peygamber varlığın sebebi, insanın hakikatini temaşa edebileceği aynaya dönüşerek metafiziksel ilke kabul edilir. Her iki yaklaşım Müslüman toplumun dinî hayatında uzlaştırılması güç telakkiler olarak taraftarlarını bulmuş, kendi literatürlerini oluşturmuştur.

Her ne kadar birinci yaklaşım da meşru ve makbul bir dindarlık tarzı olsa bile Hz. Peygamber üzerinde esas düşünceleri, güçlü edebiyatı ve derin tefekkürü üreten, ikinci telakki tarzı olmuştur. Hz. Peygamber'i metafizik ilke sayarak varlıkla ve insanla üst bir ilişki tesis eden yaklaşımın teorik dilinin ne zaman şekillendiğini ve hangi ilişkiler dahilinde kavramsal çerçevesini inşa ettiğini bilmiyoruz. Zamanla daha belirgin vaziyet alan teori, ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerden meşruiyetini istinbat etmek istese bile, teoriyi birebir bu kaynaklarda bulmak "aşırı yorum" sayılabilir. Bu nedenle teori ile teoriye göre yorumlanan naslar arasında bir fark öngörerek soğukkanlıca meseleye bakmak Müslüman toplumun düşünce selameti bakımından faydalı olacaktır.

Hız. Peygamber ekseninde oluşan teorinin kurucu ilkesi Hız. Peygamber'i alemin varlık sebebi ve var oluş gayesi olarak görmek kabulünden hareket eder. Böyle bir yaklaşımla ilişkili görülebilecek birtakım ayet-i kerimeler vardır.

Bunların başında insanın yeryüzünde halife, ilahi emaneti üstlenmiş bir halife olarak yaratılmış olduğunu beyan eden ayet-i kerime gelir (Bakara 2/30). İnsan; ilahi isimleri haiz bir varlık olarak yaratılmış, öteki varlıklardan ayrı olarak isimleri öğrenmiş, meleklerin kendisine secdesiyle tazim edilmiş bir varlıktır. Lakin meselenin bu kısmında Hz. Peygamber ile öteki varlıklar hatta insanlar arasında ayırım görmek gerekli değildir. İlahi isimlerin bilgisi, emaneti üstlenmek, halife olmak vb. konularda kimden söz edildiğini anlamak, bilhassa bir peygamberden söz edildiğini düşünmek için açık bir neden yoktur. Fakat başka bir ayet-i kerime bu konuda düşünceyi özelleştirme imkânı vererek dikkatimizi Hz. Peygamber'e teksif etmemizi sağlar: "Biz seni alemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiyâ 21/107) Hz. Peygamber'in bütün alemlere "rahmet" olarak gönderilmesi, sadece nübüvveti bir ayrıcalık kabul eden birinci yaklaşım dahilinde açıklanması güç bir ifadedir. Burada muhakkik düşünürlerin metafizik yaklaşımlarına baş vurarak merhamet ile varlık, rahmet ile varlık sebebi olmak arasında güçlü işareti keşfetmek üzere ayet-i kerime üzerinde dikkatle düşünmek durumundayız. Buna başka ayet-i kerime yorumları da eklenebilir. O zaman en azından ilahi kelimada Hz. Peygamber'in öteki varlıklardan hatta insanlardan üstün müstesna bir varlık olduğunu ima eden ifadeler ilahi metinde yer alır. Hadislerde ise daha açık ifadeler vardır. Sahih bir hadiste "Rahman, Adem'i kendi suretinde yarattı." (Buhârî, "İsti'zân", 1; Müslim, "Birr", 115) denilir. Bu hadis-i şerif, Allah'a halife olmak ile ilgili ayet-i kerimenin yorum istikametini belirlemek bakımından mühimdir. Öte yandan Hz. Peygamber Allah'ın önce kendi nurunu veya aklını yarattığını beyan ederek dikkatlerimizi ilk yaratılmış olana döndürür. Böyle hadislerin gösterdiği istikamet dahilinde Müslümanlar, erken tarihten itibaren Hz. Peygamber'de iki yön tespit etmişlerdir: *Tarihsel olarak var olmak ile bir hakikat olarak var olmak!* Bu ayrımı ne ölçüde bir tefekkürle ortaya çıkardıklarını bilmiyoruz fakat öyle veya böyle, hadis-i şeriflerdeki ayırım metafizikçi düşünürler için verimli bir kaynak haline gelecek, Peygamber'in hakikati teorisini bu hadisler üzerinden inşa edeceklerdi.

Vahdet-i vücud aynı zamanda Tanrı ve insanı merkeze alan bir varlık teorisi olarak kabul edilebilir: Teorinin Tanrı'yı merkeze alması tabiidir. Haddi zatında bütün klasik düşünce geleneklerinde alem ve bilhassa insanın var oluşu Tanrı'nın "zorunlu varlık" olduğu bir teori üzerinden açıklanır, Tanrı üzerindeki tartışmalar bu teorilerin ana kısmını şekillendirir. Vahdet-i vücud da bir varlık teorisi olarak Tanrı'yı merkezde görmekle hareket eder; alemleri Tanrı'nın iradesiyle açıklar, kendine mahsus yönleri olsa bile, öteki geleneklerden aşına olduğumuz birtakım düşüncelerle bir yorum geliştirir. Vahdet-i vücudun kendine mahsus kısmı ise aynı zamanda onu insan merkezli teori kabul etmemizi mümkün kılan *ayan-ı sabite* yani şeylerin Tanrı ile irtibatını açıklayan kısmıdır.

Bu kısım dikkate alınmadığında yeni dönem düşünce hayatı hakkında doğru hüküm verilemez, başta peygamberlik olmak üzere insanın tanımı ve tasavvuru hakkında gerçek kanaate erilemez.

Ayan-ı sabite üzerinden vahdet-i vücuda bakınca, alemin varlık nedeni bu sabit hakikatlerin “yaratılmamış” kabiliyetlerinin talepleri olarak görülür. Bu kabiliyetler kendilerinden kaynaklanan nedenle varlık talep etmiş, dışta ortaya çıkmak üzere Mutlak Varlık’tan varlık talep etmişlerdir. Gerçekte ayan-ı sabite dereceli bir şekilde varlıkların, bilhassa insanın hakikatleridir. Fakat bunların arasında bir derecelenme öngörülerek Hz. Peygamber’e ait olan “hakikat”, “hakikat-i insaniyye” diye isimlendirilerek müstakil bir mertebe, öteki hakikatler ise ikinci mertebe kabul edilir. Bu ayırıştırma çok önemli görünmektedir ve bunu izah edebilecek bir neden veya makul gerekçe de yoktur; daha çok bir kabul şeklinde ortaya çıkar bu yaklaşım. Tasavvuf tarihinde Hz. Peygamber hakkında söylenen her metafizik cümle bu sayede söylenebildi, tümel ve tikel ilişkisi bu sayede tesis edilebildi, Peygamber’in varlıkla ilişkisi bu teori ekseninde tesis edilebildi. Teoriye göre Hz. Peygamber’in hakikati, ezeli bilgide sabit bir hakikat olarak varlığı ilk talep eden hakikattir. Tanrı bu hakikate varlık feyzini vermiş olmakla öteki hakikatleri, öteki hakikatlerin var olma talebiyle ise dış dünyayı yaratmış oldu. Dış dünyanın yaratılışı Peygamber’in varlık talebiyle gerçekleşirken sufilerin bir deyim olarak aktardıkları “Sen olmasaydın alemleri yaratmazdım.” cümlesi de bu çerçevede dahilinde anlamını bulmuş oldu. Hz. Peygamber gerçekte alemin varlığında ilk düşünülen son var olandır: Buna zatı bakımından ilk, var oluş bakımından son denilir. Hz. Peygamber’in evvel ve ahir diye isimlendirilebilmesinin nedeni ve anlamı budur. Böylece Peygamber’in tarihsel olarak zuhur etmesi veya alemde “doğması (mevlid, veladet)” bu ilk ezeli hakikatin bir silsilenin sonunda ortaya çıkması paradoksunu izhar eder: ilk düşünülen ve son var olan (peygamberler arasında). Bu nedenle peygamberin doğumu, öteki hakikatlerin doğumunu temsil ediyor, onları da ilkesel olarak kapsıyordu.

Peki bütün bunlar neden oldu veya insan-peygamber niçin dünyaya geldi? Gerçekte doğumu kutlamanın nedeni bu gayenin bilinmesiyle ilgilidir. Doğum gayeyle anlamını bulacak, gaye gerçekleştiği ölçüde doğum anlamlı olacak, gaye gerçekleştiğinde doğum yerini bulmuş olacaktır.

Tanrı’nın ezeli bilgisinde sabit hakikatleri izhar etmesinin nedeni bilinme iradesidir: “Ben gizli hazine idim, bilinmek istedim, alemi yarattım.” Böylelikle şeylerin ve insanın var oluş nedeni Tanrı’nın bilinmesi; insanın yükümlülüğü ise Tanrı’yı bilmektir. Bu ise nüzul (iniş) yani yaratılışın tam aksi istikametinde insanın yolculuğunu ikmal etmesiyle gerçekleşebilir. Bu ikmal sürecine tasavvuf teorisi uruc veya miraç diyerek nüzulün zıddı bir yolla ger-

çekleşen kemale ulaşmayı, geriye doğru bir yolculuk olarak açıklar. Birincisi terkip yani bedenlenme ile sonuçlanan bir bileşim süreci iken ikincisi tahlil yani bileşen unsurların ayrışmasıyla ortaya çıkan tekliğe doğru bir yolculuktur. Miraç ile birlikte insan, yaratılış gayesini gerçekleştirerek başladığı yere dönünce kemal tahakkuk eder. Tasavvufta yolculuğun amacı budur. O zaman veladet yani doğum, insanın var oluş gayesiyle birlikte düşünülünce hakiki anlamını kazanır. Doğum, terakki etmek amacıyla yüküldür ve insan terakki ettiğinde amaç gerçekleşmiş olacaktır. Öte yandan birçok kadim gelenekte yer aldığı üzere bu yolculuk yani uruc ve miraç, gerçekte kuvve halinde olanın bilfiile dönüştüğü sürecin ismidir. Bu sayede insan kuvve halinde insanlıktan bilfiil insanlığa terakki ederek kâmil insan haline gelir ve gerçekte insan adını hak etmiş olur: Niyabeten olan isim gerçek isme dönüşür. Bu durumda doğum esas amacını gerçekleştirmiş, doğan insan amacına ulaşmış, doğum anlamlı olmuştur. Haddi zatında Hz. Peygamber'in doğumunu kutlamak; onun üzerinde düşünmek, gayesine ulaşmış bir doğumu konuşmak ve onu hatırlamak için icra edilen bir Müslüman geleneğidir. Bu kutlamalar sürekli şöyle bir iyimserliği tazammun ederek öteki insanları meseleye dahil etme amacı taşır: Bir insan gayesine ulaştı, biz de erebiliriz!

Mevlidin miraca bağlanmasının sebebi budur.

Ekrem Demirli
Mart 2024, Üsküdar

BİRİNCİ BÖLÜM
SÜLEYMAN ÇELEBİ VE MEVLİD

SÜLEYMAN ÇELEBİ’NİN HAYATI

Bursa’da doğmuştur.¹ Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Süleyman Çelebi’nin XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk çeyreği içinde bir zaman diliminde yaşadığına kuşku yoktur ancak *Vesîletü’n-necât*’ın en eski nüshalarında bulunan aşağıdaki beyitler Süleyman Çelebi’nin eserini kaleme aldığı anda ileri bir yaşta, her hâlükârda en azından 70’li yaşlarda olduğunu teyit etmektedir:

*Saç sakal ağardı gönlüm kabkara
Kılmadum bir iş ki karam ağara* (Köksal 2022: 503)²

*Uşda irdi yolumu aldı ecel
Dağı fikrüm dâyimâ tül-ı emel* (Köksal 2022: 513)

Süleyman Çelebi’nin *Mevlid*’ini H 812’de (1409-10) tamamladığı düşünüldüğünde 1340 yılı civarında doğmuş olması gerektiği söylenebilir.

Bursalı Belîğ’in, Süleyman Çelebi’nin Orhan Gazi döneminde (1324-1362) dünyaya geldiğine (Donuk 2016: 354) dair kaydının, sarih olmasa da isabetli bir tarihleme olduğu açıktır.

Süleyman Çelebi’nin hayatı ve ailesine dair eski kaynaklarda birbirine uymayan bilgiler mevcuttur. Latîfi, “Süleyman Çelebi” maddesinin başlığında övücü sıfatlarla andıktan sonra onun Murad Han’ın veziri İvaz Paşa’nın oğlu ve şair Atâyî’nin kardeşi olduğunu kaydederken (Canım 2000: 133) Gelibolulu Âlî, Latîfi’nin Atâyî’yi Süleyman Çelebi’nin küçük biraderi göstermesini, birinin II. Murad, diğerinin I. Murad devrinde yaşadığından dolayı “büyük haşa itmişdür” şeklinde yorumlar (İsen 1994: 120). Latîfi’nin bu değerlendirmesi, *Osmanlı Müellifleri*’nde (Bursalı Mehmed Tâhir 1333: 2/221) ve *Tuhfe-i Nâilî*’de de (Tuman yz.: 446) kabul görmüştür. Ahmed Ateş de Latîfi’nin iddiasını “*Aralarında bu kadar zaman farkı bulunan iki şahsın kardeş olmaları hatta mümkün bile değildir.*” cümleleriyle destekledikten sonra Latîfi’nin eserinde iki yerde kullandığı bu bilginin, onlar arasında bugün bilmediğimiz bir akrabalığın³ yanlış bir ifadesinden ileri gelmiş olabileceğini belirtir (1954: 24). Hüseyin Ayvansarâyî ise Hacı İvaz Paşa’nın vefat tarihini “816” (M 1413-14) verirken ondan “*Mahrûsa-i Bursa’da bazı hayrı olup oğullarından sâhib-i Mevlid Şeyh Süleymân Efendi...*” diye söz ederek isim anmaksızın Latîfi’yi doğrular (Derin 1978: 156). Gelibolulu Âlî’ye

1. Bu bölümde, kimi farklılıklar ve ilaveler bulunmakla birlikte büyük oranda yayımlanmış olduğumuz *Süleyman Çelebi ve Vesîletü’n-necât* adlı çalışmadan (Köksal 2022) yararlanılmıştır.

2. *Vesîletü’n-necât*’tan aktarılan beyitlerin yanındaki ayraç içindeki numaralar, o beytin hazırlanmış olduğumuz tenkitli metindeki (Köksal 2022) sıra numarasını gösterir.

3. Ali Emîri’ye göre İvaz Paşazâde (Âtâyî) Süleyman Çelebi ile amca çocuklarıdır (1335: 198).